

“समानान्तर आकाश” उपन्यासको विश्लेषण र मूल्याङ्कन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस प्रदर्शनी
मार्ग, नेपाली शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर
तह द्वितीय वर्षको दसौपत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

राजु श्रेष्ठ

क्याम्पस रोलनं.-१३२/०६४

त्रि.वि.द.नं.- ६-१-२२-०३००-९६

परीक्षा रोलनं.-४०००७९

२०७०

शोधनिर्देशक
भगवान चन्द्र उपाध्यय

“समानान्तर आकाश” उपन्यासका विश्लेषण र मूल्याङ्कन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस प्रदर्शनी

मार्ग, नेपाली शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर

तह द्वितीय वर्षको दसौपत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

राजु श्रेष्ठ

क्याम्पस रोलनं.-१३२/०६४

त्रि.वि.द.नं.- ६-१-२२-०३००-९६

परीक्षा रोलनं.-४०००७९

२०७०

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका छात्र राजु श्रेष्ठले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको समानान्तर आकाश उपन्यासको विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निजले निकै परिश्रम र लगनसिलतापूर्वक तयार गर्नुभएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । निजको यो शोधपत्र मूल्याङ्कन गर्नका निम्ति सिफारिस गर्दछु ।

मिति: – २०७०/ १२/२५

.....

भगवान चन्द्र उपाध्यय
शोध निर्देशक
तथा
विभागीय प्रमुख
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

मिति :- २०७०/१२/२८

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका छात्र राजु श्रेष्ठले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको समानान्तर आकाश उपन्यासको विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

.....

(भगवान चन्द्र उपाध्यय)

शोधनिर्देशक

तथा

विभागीय प्रमुख

.....

(डा.गोपीन्द्र कु.पौड्याल)

बाह्य परिक्षक

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत समानान्तर आकाश उपन्यासको विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरा आदरणीय गुरु भगवान चन्द्र उपाध्ययज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हु । यस क्रममा मैले विभिन्न संस्था एवम् व्यक्तित्वहरुबाट सहयोग लिएको हँदा उहाँहरुप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्नु म आफ्नो प्रमुख कर्तव्य सम्झन्छु ।

शोध प्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख भगवान चन्द्र उपाध्ययप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै शोधकार्यलाई सम्पन्न गराउने क्रममा आवश्यक सल्लाह-सुझाव दिदै परिष्कार, परिमार्जन गरी हरेकपटक सौहार्दपूर्ण व्यवहार गर्दै मलाई दिशानिर्देश गर्नुभएकोमा उहाप्रति कृतज्ञ छु ।

शोध सामग्री उपलब्ध गराउने र सुरुदेखि अन्त्यसम्म नै यो शोधपत्र लेखनमा विविध सहयोग पुऱ्याउनुहुने मेरा अनन्य मित्र अर्विन श्रेष्ठ, महेन्द्र कक्षपति र हिरामान श्रेष्ठ लाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधकार्य तयारी क्रममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपबाट साथ दिने मेरा माता-पिता एवम् भाइ-बहिनी अमृत श्रेष्ठ, राम श्रेष्ठ, राजकुमार श्रेष्ठ, रीना श्रेष्ठ, जेनिसा श्रेष्ठ साथै रेनु श्रेष्ठको सहयोग बिर्सिनसक्नु छ । यस शोधपत्रलाई छिटो-छरितो र शुद्ध रुपमा टङ्कण गरी सहयोग गर्ने अनु श्रेष्ठलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

.....

राजु श्रेष्ठ
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
रोल नं. ४०००७९
त्रि.वि.द.नं.- ६-१-२२-०३००-९६
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

विषयसूची

पृष्ठ

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५	शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	५
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.७	शोधविधि	६
	१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	६
	१.७.२ विश्लेषणकोसैद्धान्तिक आधार	६
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	६

दोस्रो परिच्छेद
उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय

२.१	उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	७
२.१.१	पूर्वीय मान्यतामा उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	७
२.१.२	पाश्चात्य मान्यतामा उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	८
२.२	उपन्यासको परिभाषा	९
२.२.१	पाश्चात्य विद्वान्हरूका दृष्टिमा उपन्यासको परिभाषा	९
२.२.२	हिन्दी विद्वान्हरूका दृष्टिमा उपन्यासको परिभाषा	१०
२.२.३	नेपाली विद्वान्हरूका दृष्टिमा उपन्यासको परिभाषा	११
२.३	उपन्यासको स्वरूप	१२
२.४	उपन्यासको तत्त्वहरू	१४
२.४.१	कथानक	१५
२.४.२	चरित्र चित्रण	१६
२.४.३	संवाद	१६
२.४.४	देश, काल र वातावरण	१७
२.४.५	भाषा शैली	१७
२.४.६	उद्देश्य वा जीवनदर्शन	१८
२.५	उपन्यासको बर्गीकरणका आधारहरू	१९
२.५.१	आदर्शवाद	२०
२.५.२	यथार्थवाद	२०
२.५.३	स्वच्छन्दतावाद	२१
२.५.४	प्रगतीवाद	२२

२.५.५ मनोविश्लेषणात्मक	२२
२.५.६ विसङ्गतिवाद	२३
२.५.७ अस्थित्ववाद	२३
२.५.८ अतियथार्थवाद	२४
२.५.९ प्रकृतवाद	२४
२.५.१० प्रयोगवाद	२४
२.५.११ मिथकीय	२५
२.५.१२ नारीवाद	२५

तेस्रो परिच्छेद

साहित्यकार पद्मावती सिंहको रचनाधर्मिता

३.१ पद्मावती सिंहको परिचय	२७
३.१.१ जीवनदर्शन	२८
३.१.२ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव	२९
३.१.३ भ्रमण, पुरस्कार तथा सम्मानहरू	३०
३.२ पद्मावती सिंहको रचनाधर्मिता	३१
३.२.१ कथाकारिता	३१
३.२.२ कवित्व	३२
३.२.३ गीती लेखन	३३
३.२.४ गायन कला	३३
३.२.५ संस्मरणलेखन	३३
३.३ औपन्यासिक प्रवृत्तिहरू	३४

३.३.१ सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति	३५
३.३.२ नारीवादी प्रवृत्ति	३६
३.३.३ प्रकृति प्रेम	३७
३.३.४ राष्ट्र प्रेम	३७
३.३.५ विद्रोही चेतना	३७
३.३.६ उपयुक्त र सुबोध्य भाषाशैली	३८
३.४ साहित्यिक योगदान	३८

चौथो परिच्छेद

समानान्तर आकाश उपन्यासको विश्लेषण र मूल्याङ्कन

४.१ बिद्या तत्त्वका आधारमा समानान्तर आकाश उपन्यासको विश्लेषण	४०
४.१.१ कथानक	४०
४.१.२ चरित्र चित्रण	४६
४.१.३ देश, काल र वातावरण	५२
४.१.४ संवाद	५४
४.१.५ भाषा शैली	५७
४.१.६ जीवन दर्शन	६१
४.२ सामाजिक यथार्थवादी पृष्ठभूमिमा समानान्तर आकाश	६२
४.२.१ साहित्यमा सामाजिक यथार्थवाद	६२
४.२.२ सामाजिक यथार्थवादी नेपाली उपन्यास परम्परा	६४
४.२.३ सामाजिक यथार्थवादी दृष्टिले समानान्तर आकाश उपन्यासको मूल्याङ्कन	६५
४.२.३.१ सामाजिक सन्दर्भ	६६

४.२.३.२ सामाजिक चरित्रहरूको प्रस्तुति	६९
४.२.३.३ सामाजिक विविधताको उद्घाटन	७१
४.२.३.४ स्थानीय भाषाको प्रयोग	७२

पाँचौँ परिच्छेद

उपसंहार र निष्कर्ष

५.१ उपसंहार	७६
५.२ निष्कर्ष	८०

सन्दर्भसामग्री सूची

शब्दसङ्केत सूची

सङ्क्षेपीकृत रूप	पूर्ण रूप
अनु	अनुवाद
इ.सं.	ईसवीय सम्वत्
उप.प्रा	उप-प्राध्यापक
एम.ए.	मास्टर इन आर्टस्
काठ.	काठमाडौं
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
चौ.सं.	चौथो संस्करण
डा.	डाक्टर
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.वृ.स.	नेपाल वृहत शब्दकोश
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादक/सम्पादन
सह.प्रा.	सह-प्राध्यापक